

Ольга ЗБРОЖКО
(Київ, Україна)

УДК: 930. 22 (477): 329 «1939/1950»

Джерелознавчі студії з історії національно-визвольного руху опору на Західноукраїнських землях

Дослідження джерел з історії національно-визвольного руху, в тому числі руху опору на західноукраїнських землях, належить до актуальних проблем історичного джерелознавства та археографії. Впродовж багатьох років величезний пласт джерельної інформації залишався за межами її використання в наукових студіях, або упереджено залучався до ідеологічно заангажованих публікацій. Лише зі здобуттям незалежності України відкрився доступ до спецховищ партійних та державних архівів і опрацювання документів з фатальним грифом “совершенно секретно”. В полі зору опинився колосальний масив документальних свідчень, які дозволили пролити світло на болісну правду жорстокого переслідування і безжалісного нищення будь-яких проявів спротиву тодішній радянській системі. Незважаючи на те, що за останні роки побачили світ чимало праць, зокрема В. Гриневича, В. Дзьобака, І. Ільюшина, Г. Касьянова, А. Кентія, Ю. Киричука, С. Кокіна, С. Кульчицького, О. Лисенка, О. Марушенка, В. Нікольського, І. Патриляка, В. Сергійчука, Ю. Шаповала та ін., присвячених дослідженню історії українського національно-визвольного руху, діяльності Організації українських націоналістів та Української повстанської армії, їх участі в організованому опорі комуністичному режиму, джерелознавчих студій, на жаль, все ще не так й багато. Здебільшого це вступні статті до збірників документів, коментарі до них, а також оглядів джерел у дисертаційних роботах.

Мета пропонованої статті полягає в тому, щоб здійснити джерелознавчий огляд документів, головним чином опублікованих, як з історії ОУН та УПА, так і карально-репресивних акцій органів радянської влади, спрямованих на придушення опору, дати типологізацію

джерел і з'ясувати їх інформаційні можливості для об'єктивного висвітлення проблеми. Актуальність цієї мети зумовлюється й тим, що джерелознавчий аналіз архівних матеріалів є важливою передумовою подальших досліджень масштабів національно-визвольної боротьби, спрямованої на незалежності України і створення самостійної соборної держави, спростування різноманітних фальсифікацій і спотворень історичної правди, вирішення ряду суперечливих та дискусійних питань.

Публікація свідчень з історії українського руху опору і боротьби з ним у період з кінця 1930-х до початку 1950-х рр. здійснюється на основі документів і матеріалів, які зберігаються в архівосховищах як України, так і деяких зарубіжних країн, зокрема Російської Федерації, Польщі, Німеччини та ін. Йдеться, насамперед, про Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, Центральний державний архів громадських об'єднань України, (колишній Партійний архів Інституту історії партії при ЦК Компартії України), державні галузеві архіви Служби безпеки та Міністерства внутрішніх справ України, а також державні архіви областей.

У фондах цих архівів відклався широкий спектр документів, які засвідчують, з одного боку, діяльністю різних сил опору, зокрема Організації українських націоналістів та її військової формації – Української повстанської армії, а з другого, політику радянського режиму і масштаби його карально-репресивних заходів стосовно українського руху та його провідників.

Відрядно, що великий пласт документів з історії українського руху опору в роки Другої світової війни та повоєнних лихоліть уже актуалізовано шляхом публікації документальних збірників та залучення джерел до наукових досліджень. Упродовж тривалого часу мало не єдиним джерельним комплексом з історії УПА залишався багатосерійне видання “Літопис УПА” (46 томів), започатковане в Торонто в 1976 р. з ініціативи Об'єднання колишніх вояків УПА в США Канаді та українських дослідників з діаспори [1]. До нього увійшли документи УПА, включаючи польські, словацькі, чеські та німецькі свідчення, матеріали періодики, спогади, щоденники і записи бійців УПА та членів ОУН, а також інші пам'ятки, які здебільшого зберігаються за кордоном. До проголошення державної незалежності України цей комплекс залишався недоступним для науковців материкової України. У 1995 р. його редакція у співпраці з Інститутом української історіографії та

джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Державним комітетом архівів та архівними установами України розпочала видання в Києві нової серії “Літопису УПА” (опубліковано 13 томів), яке містить документи та матеріали з українських архівів, у тому числі головного командування УПА, про діяльність підпільників на Волині, Поліссі, Галичині, інформаційні документи КПУ, радянських каральних органів. Зокрема, до першого (у трьох книгах) та другого томів нової серії “Літопису УПА” увійшли документи та матеріали, в яких висвітлюється політична і військова діяльність УПА в період німецької окупації на території Волині та Полісся, подано хроніку подій і бойових дій УПА [3]. Третій і четвертий томи містять виклад змісту усіх номерів журналу “Чорний ліс”, які включають повідомлення, біографічні нариси, спомини учасників визвольної боротьби

У шостому томі зібрано документи з архівів Німеччини і США за період 1942 – червня 1944 рр. З них видно, яку політику проводили гітлерівці стосовно УПА, а в ширшому контексті – щодо України, тактику боротьби українського руху опору з окупаційними режимами. У книгах вміщено документи різних вищих установ, що були зв’язані з Україною, штабів діючих армій, корпусів та інших підрозділів. [3, с. 32]. До восьмого та десятого томів “Літопису УПА” під назвою “Українська головна визвольна рада” увійшли документи, офіційні повідомлення, інші про діяльність УГВР в 1944–1945 рр., яка на той час була найвищою ланкою керівництва українського руху опору. Більшість матеріалів відображають бойову діяльність УПА, постанови УГВР про підвищення у старшинських ступенях бійців УПА або про нагородження їх відзнаками бойової заслуги тощо.

Одинадцятий том “Літопису УПА” подає розгорнуті біографічні життєписи вояків, які загинули в боротьбі за Україну, а також деякі інформаційні повідомлення про учасників УПА. Дванадцятий том містить описи бойових дій відділів УПА “Лисоня” за період з листопада 1943 р. до серпня 1945 р., збірник революційних пісень “Повстанський стяг”, спогади учасників УПА й очевидців подій [3, с. 52]. Крім нової серії “Літопис УПА”, побачили світ низка томів із серії “Повстанські могили”, “Події і люди” та ін.

Отже, з документів і матеріалів нової серії “Літопису УПА” можна почерпнути винятково важливі відомості з історії створення УПА, її структури і участі в бойових діях як проти гітлерівців, польських військових формувань, так і проти радянського режиму.

Вагомий внесок у збагачення джерельної бази з історії національно-визвольного руху належить створеній за рішенням Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України Урядової комісії з вивчення історії ОУН-УПА. До плану роботи цієї комісії було включено підготовку анотованого покажчика, який виданий у 2000 р. і присвячений аналізу архівних фондів переважно компартійного походження [18, с. 2]. До видання включені підсумкові тези, напрацьовані робочою групою істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. Її висновки оформлені у вигляді 14 рубрик, дотичних до предмету нашого дослідження: протистояння українських націоналістів і радянської влади в 1939–1941 рр., ситуативного союзу українських націоналістів з німецьким командуванням, долі військових формувань “Нахтігаль” і “Роланд”; планів А. Гітлера щодо України і ОУН, Акту 30 червня 1941 р., переходу українських націоналістів на антигітлерівські позиції і відповідні збройні акції УПА, ставлення ОУН(б) до дивізії СС “Галичина”, українсько-польське протистояння, протиборство українських націоналістів і органів радянської влади в роки війни і повоєнний період, ідеології українських націоналістів [18].

Варто зазначити, що у нових виданнях подано замовчувані документи ЦК Компартії України, колишнього КДБ в УРСР, які відбивають політичні настанови, форми і методи боротьби радянського режиму з українським національно-визвольним рухом на теренах західних областей України протягом 1940-х – початку 1950-х рр. У них відображені події, пов’язані з проведенням військово-каральних операцій проти українського національного руху, засоби і методи, за допомогою яких ця боротьба здійснювалась. З цих документів видно, яка роль відводилась не тільки центральним органам влади, але й місцевим партійно-державним і репресивно-каральним структурам у боротьбі проти українського повстанського руху, окреслені конкретні завдання цієї боротьби, даються відомості про розмах цього руху та його етапи [3, с. 9].

Зіставлення документів ОУН та УПА з документами партійних, державних, каральних органів дає змогу з’ясувати централізований і спланований зверху характер репресивних акцій комуністичного режиму проти українського руху, насамперед ОУН та УПА у 1944–1955 рр., чия діяльність мала колосальну підтримку значної частини західноукраїнського населення і була реальним, добре організованим збройним спротивом доволі потужному противнику, який спирався на регулярну армію, спецслужби і каральні органи [3, с. 15].

З метою з'ясування інформаційних можливостей документальних джерел розглянемо докладніше декілька видань нової серії “Літопису УПА”. Його перший том “Видання Головного Командування УПА” [5] містить документи політичного відділу УПА. Більшість з них мали свійсько-політичний характер і вміщувались у періодичних виданнях. Оприлюднені в них ідейно-пропагандистські матеріали живили і підносили бойовий дух вояків, інформували місцеве населення про мету повстанців, відображали тогочасні реалії. До другого тому “Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943-1944” увійшли документи і матеріали Української Повстанської Армії та її запілля, яке діяло на території Волині й Полісся в період німецької окупації. Відозви, накази, розпорядження, інструкції, звіти та інші матеріали складають п'ять тематичних розділів. Кожен із них має відповідну структуру, зумовлену специфікою представлених документів і матеріалів: документи командування групи; документи відділів та підрозділів; звіти відділів та підрозділів; документи запілля військових округ. Серед них – інструкції: про діяльність пропагандистів-виховників, про права та завдання в роботі суспільника загону, про ідеологічне та політичне виховання вояків, розпорядження, документи осередку у справах інших національностей, частина документів і матеріалів господарчого відділу УПА та запілля – інструкції до організації господарського апарату [6, 25]. Взяті в комплексі ці документи засвідчують військову й адміністративну діяльність УПА на Волині й Поліссі в 1943 – на початку 1944 рр. [6, 10]. В них зафіксовані маловідомі широкому загалу в Україні героїчні сторінки боротьби українських повстанців і підпільників проти загарбників, а це дає можливість докладніше відтворити історію українського народу в роки Другої світової війни. Мова йде про відозви, накази, розпорядження, інструкції, звіти та інші матеріали, більшість із яких ще з часів захоплення їх радянськими каральними органами в роки війни були недоступними як для науковців, так і для широкого загалу.

Значний інтерес становлять джерела четвертого тому “Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля – інформаційні документи, ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС МВС, МДБ-КДБ, 1943–1959” [8] Вони засвідчують заздалегідь сплановану, широкомасштабну боротьбу сталінського режиму проти українського національно-визвольного руху. Подані матеріали взяті з фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань і носять інформаційно-довідний характер.

Йдеться про аналітичні документи, підготовлені апаратом ЦК КП(б)У, доповідні записки обкомів партії, силових органів (НКВС, НКДБ), повідомлення командування радянського партизанського руху на території України, штабів фронтів тощо. Загалом до цього тому увійшло 157 документів, надісланих до ЦК КП(б)У від місцевих партійних і радянських органів, НКВС, НКДБ, УШПР та окремих діячів. У них містяться відомості про проведення винищувальних акцій стосовно українського національно-визвольного руху в Західній Україні упродовж 1943–1945 рр. [8, с. 28].

Інформаційно насиченим є дев'ятий том “Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА 1944–1945” [9]. Тут подано протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки провідників ОУН і УПА 1944–1945, вміщено документи з архівних кримінальних справ членів Центрального проводу ОУН (Б) А. Галицької та М. Левковича, О. Польового, Ю. Стельмашука, керівників УПА різних рангів Є. Басюка, Я. Білінського, Д. Вітовського, М. Дужого, В. Павлика. Протоколи допитів, складених радянськими слідчими, проливають світло на деякі політичні, організаційні, військові та інші питання творення і діяльності УПА на території – від Полісся на Півночі до Буковини на Півдні, від Київщини на Сході й до т. зв. Закарзоння на Заході. [10, с. 15].

Розгляд документів і матеріалів оприлюднених томів нової серії “Літопису УПА” дає підстави стверджувати, що УПА була організованим військовим формуванням українського руху опору проти окупантів України, яка мала чітку програм, завдання, стратегію і тактику дій.

Одним із перших українських дослідників, хто започаткував у 1994 р. публікацію документів з історії національно-визвольного руху, був І. Білас. У другій книзі його монографії “Репресивно-каральна система в Україні 1917 – 1953 рр.” [1] вперше оприлюднено значну кількість унікальних документів і матеріалів, більша частина яких мала гриф “Совершенно секретно”. Йдеться про документи, виявлені у фондах Російського центру зберігання та вивчення новітньої історії, Державного архіву Російської Федерації, Центрального державного архіву громадських об’єднань України, Центрального державного архіву України, архіву Головного інформаційного бюро Міністерства

внутрішніх справ України, обласних державних та відомчих архівах України. У книзі вміщені донесення, спецповідомлення, звіти про виселення членів родин націоналістичного підпілля, фізичне знищення учасників націоналістичних організацій, а також протоколи допитів арештованих.

Отож, з цих документів ставало зрозумілим, якими методами насаджувалась більшовицька державність – спочатку в Східній, а згодом – і в Західній Україні, ким і яким чином створювалася і розгорталася мережа репресивно-каральних органів, якою була їхня роль у придушенні руху опору в Західній Україні, в яких масштабах здійснювалася насильницька депортація населення у глибинні райони СРСР і створювалася гнітюча атмосфера беззаконня і свавілля у суспільстві [1, с. 7.]. Низка архівних свідчень, виявлених І. Біласом, стосувалася тактики радянських спецслужб щодо ліквідації духовної опори західних українців – Української греко-католицької церкви. Автор першим виявив документи про створення і підступну діяльність спеціальних провокативних груп НКВД – МДБ з метою дискредитації національно-визвольної боротьби, про посилення ідеологічного наступу на українську науку і культуру на тлі голоду 1946–1947 рр. [1, с. 20.]

У наведених істориком документах зафіксовані численні акти спротиву різних верств населення України, починаючи від буденного невдоволення режимом, суспільної непокори і закінчуючи відкритою збройною боротьбою [1, с. 7.].

Окремої уваги заслуговують археографічні напрацювання українського історика В. Сергійчука, який впродовж багатьох років проводить пошукову роботу в архівах щодо виявлення документів з історії українського руху опору. Він дослідив і опублікував декілька документальних збірників з цієї проблематики. Основні його праці: “ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали” [14], “Радянські партизани проти ОУН-УПА” [15], “Тавруючи визвольний прапор. Діяльність агентури та спецбоїв НКВС-НКДБ під виглядом ОУН-УПА”, “Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр.” [16,17]. Спираючись на авторитетні свідчення радянських партизанів та мемуарів їх командирів, автор приходять до висновку, що боротьба з українським націоналістичним підпіллям і загонами УПА постійно перебувала в полі зору більшовицьких партизанів і їх спецоперацій. Дослідник зазначає, що до розвідувальних донесень, спецповідомлень, звітів командирів партизанських загонів слід відносити критично, адже

у багатьох з цих документів даються вкрай необ'єктивні і неправдиві відомості, спотворені оцінки діяльності бійців УПА та членів ОУН, використовується така лексика як бандити, сокирники, прислужники фашистських окупантів тощо [15, с. 4]. Не важко пересвідчитись у тому, що низка документів, які зберігалися під грифом “цілком таємно”, змальовують далеко не таку картину діяльності ОУН та УПА, як її зображено в радянських публікаціях [16, с. 3].

Аналіз поданих В Сергійчуком документів дозволяє повніше осягнути одну із трагічних сторінок нашої історії: руками червоних партизанів комуністична влада поборювала національно-визвольний рух, метою якого було відродити власну державність українського народу [16, С. 18]. Автор, не стримуючись від емоційних оцінок, демонструє науковий і виважений аналіз документальних джерел усіх воюючих сторін. Таким чином, перед нами постає об'єктивна картина діяльності ОУН та УПА, а не висмикування вигідних для когось тих чи тих фактів [14, с. 4]. Безсумнівно, аналіз таких документів, які пролежали в українських архівах не один десяток років під грифом “цілком таємно”, проливає світло на оцінку подій у 1941–1944 роках. Передусім, це донесення радянських партизанів і розвідників, агентури НКВС з окупованої фашистами території України, в яких подано невідому досі широкому загалу відомості про ОУН та УПА. Ця інформація свідомо приховувалась, оскільки суперечила офіційній пропаганді комуністичного режиму [14, с. 4]. Судячи з пошукової роботи В. Сергійчука, у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань України зберігається велика кількість документів партійних та правоохоронних органів, вивчення яких дуже важливе у вивченні діяльності ОУН та УПА після звільнення українських земель від фашистських окупантів. Йдеться також про цінний масив трофейних німецьких документів (у тому числі в російському перекладі), які фігурували на Нюрнберзькому процесі. Ці свідчення відкривають завісу над маловідомими сторінками з історії ОУН та УПА, дають можливість критично співставити і порівняти інформацію, подану в радянських та оунівських документах [17, с. 4]. З цього погляду особливої уваги заслуговують документи ОУН та УПА, захоплені свого часу каральними загонами НКВС. Частина їх потрапила на зберігання до Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України. Інформаційна цінність цих документів – поза всяким сумнівом дуже важлива. Особливо, коли взяти до уваги той факт, що

вони у повному обсязі в Україні ще не друкувалися [17, с. 4]. Можна солідаризуватися з думкою В. Сергійчука, що лише шляхом комплексного вивчення документів, відмежування від ідеологічних нашарувань та спроб міфологічної героїзації можна створити об'єктивну і правдиву картину діяльності ОУН та УПА роки війни і дійти незаангажованих висновків [15, с. 5].

Чималий внесок у дослідження і опублікування архівних документів з історії ОУН та УПА поряд з іншими дослідниками належить А. Кентію. У його праці “Збройний чин Українських націоналістів 1920–1956 рр.” [4] на підставі не опублікованих документів простежується генеза зародження націоналістичних організацій та їх діяльність. Джерельною базою дослідження стали фонди ЦДВО, ЦДГО, Центрального державного історичного архіву України в м. Львові, Державного галузевого архіву СБУ, державних архівів Одеської, Львівської, Рівненської областей. За своїм походженням це – документи, з одного боку, проводу ОУН і Головної команди УПА, крайових проводів ОУН, крайових команд УПА-Захід, УПА-Північ, УПА-Південь, місцевих організацій і бойових формувань УПА; штабів партизанського руху, з'єднань і загонів червоних партизанів, органів НКВС – НКДБ (МВС – МГБ), а з другого боку, ЦК Компартії України, місцевих партійних організацій, політуправління і військ охорони тилу 1-го українського фронту. Залучено також звіти, повідомлення, зведення нацистської окупаційної адміністрації, командування німецьких окупаційних військ в Україні, румунської окупаційної влади, які входять до складу колекцій документів державних архівів України. [4, с. 19]

Пильної уваги заслуговує документальний збірник – “Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 р.”, присвячений видатній події в історії України нового часу – проголошенню відновлення української держави 30 червня 1941 р., яке відбулося у Львові всупереч намаганням німецької окупаційної влади не допустити до утворення незалежної України. Документи і матеріали з архівів України та Німеччини висвітлюють події напередодні й після проголошення Акту 30 червня, вказуючи на репресивний характер нового окупаційного режиму у ставленні до українського національно-визвольного руху, очолюваного Організацією Українських Націоналістів [13, с. 4]. Серед документів – маніфести, вказівки Проводу, політичні, пропагандивні вказівки, військові інструкції, листи, відозви, меморандум, нотатки, звіти, повідомлення, витяги, телеграми, постанови, декларації, про-

токоли, списки похідних груп, розпорядження, накази, заяви, донесення та ін.

Укладачі збірника керувалися принципом цілісного залучення історичних джерел, при цьому поряд з документами ОУН домінуюче місце посіли архівні свідчення органів німецької влади. Це архіви Міністерства закордонних справ, Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини, Головної ставки фюрера та Імперської канцелярії, різних підрозділів, а також відомств Генерального Губернаторства. Також використано архівні фонди радянських органів влади, їхні матеріали, включаючи документи органів безпеки, які дозволяють реконструювати події з погляду комуністичної окупаційної машини. Разом з тим, як справедливо зазначав відомий український історик Я. Дашкевич, очолюючи колектив упорядників даного збірника, досі ще не відомо, які саме архівні документи були вивезені з України у 1991–1992 рр. до Москви. Вони могли б збагатити джерельну базу для повнішого вивчення усіх питань, пов'язаних із проголошенням Акту 30 червня 1941 р. та його наслідками [13, с. 26].

З опублікованих за останні роки документальних збірників з історії національно-визвольного руху в Україні другої половини 40-х – початку 50-х років ХХ ст. окремого розгляду заслуговують “Особые папки” Сталіна і Молотова про національно-визвольну боротьбу в Західній Україні у 1944-1948 рр. [11, с. 5]. До збірника увійшли всі матеріали “Особых папок” Сталіна і Молотова, що зберігаються у фондах ДАРФ і складаються з документів, надісланих до керівних органів НКВС СРСР від його обласних і республіканських відділів [11, с. 43]. За своєю суттю – це хроніка подій і водночас статистика, що мовою цифр розповідає про драматизм цієї маловідомої війни – війни внутрішньої, що її вів Сталін проти народів, які піднялися на боротьбу за своє звільнення. Зібрані разом, ці документи дозволяють проаналізувати дві складові одного процесу: диверсійно-терористичну діяльність з боку повстанців та державний терор з боку сталінської влади [11, с. 6]. УПА практично відразу ж після відступу гітлерівців розпочала партизанську війну проти головного ворога, що повертався, – сталінського режиму, головним зняряддям та уособленням якого виступала Червона армія та спецвійська.

Збройна боротьба УПА та підпілля ОУН мали характер партизанської війни, яка велася всіма притаманними їй засобами і методами – терористичними актами проти військово-каральних загонів, їх

командирів, співробітників НКВС, найбільш запопадливих партійних, радянських керівників. Оунівські документи зафіксували чимало фактів наруги органів влади над місцевим населенням, що викликало відповідну реакцію [11, с. 10]. Цінні відомості про боротьбу проти повстанського руху і націоналістичного підпілля дають протоколи допитів керівників і учасників ОУН і УПА у 1944–1945 рр., заарештованих радянськими органами державної безпеки

Не можна оминати й один з останніх збірників “ОУН і УПА в 1943 році. Документи”. [12]. У ньому вміщено документи з архівних кримінальних справ членів центрального проводу ОУН(Б), матеріали з архівних справ НКВД. У протоколах допитів, складених радянськими слідчими, зафіксовані важливі відомості про політичні, організаційні, військові та інші питання, пов’язані зі створенням і діяльністю УПА. Документи вказують і на сукупність мотивів, які спонукали Сталіна до якнайшвидшого поновлення власного контролю над територією України, що, на жаль, коштувало життя мільйонам новомобілізованих українських солдатів до Червоної армії та сотням тисяч українських патріотів [12, с. 5]. Ряд документів засвідчує зумисне намагання влади підірвати авторитет українських самостійницьких сил, що почав стрімко зростати серед населення після початку збройної боротьби з німцями. Більшовики вдавалися до своєї улюбленої тактики – оббріхування противника і звинувачення його в колаборації. Подібно до того, як нацисти звинувачували оунівців у тому, що вони є ставлениками “жидівського більшовизму”, так само комуністи оголосили націоналістів – “зрадниками українського народу, агентами наших лютих ворогів – німців” [12, с. 19].

Безперечно, розглянуті нами нові видання документів вже посіли важливе місце в джерельній базі історії українського руху опору. Значна частина оприлюднених документів і матеріалів, взятих із архівних фондів, вже використовуються в наукових дослідженнях, спростовуючи і викриваючи злісні наклепи та перекручення сутності ОУН та УПА, нашаровані за роки перебування України у складі СРСР під пресом тоталітарного комуністичного режиму, зокрема в ґрунтовних нарисах “Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія” [10]. З документів стає очевидним, що боротьбу з УПА вели передусім каральні органи і війська НКВС-МВС (1944–1947.), НКДБ – МДБ (1944–1953рр.), після об’єднання цих відомств – МВС (з березня 1953р.), а після нового їх роз’єднання – КДБ при Раді Мі-

ністрів СРСР (з березня 1954 р.), скеровувані партійними органами [11, с. 90].

Отже, відновлення державної незалежності України відкрило новий етап археографічної діяльності, спрямованої на пошук, виявлення, вивчення публікацію документів і актуалізації джерел з історії українського національно-визвольного руху. Оприлюдненні за період 1991–2010 рр. документальні збірники засвідчують всенародний характер національно-визвольної боротьби на західноукраїнських землях, утвердження соборності України, її суверенітет. Вихід у світ численних збірників закладає набагато ширші можливості для опрацювання й використання в наукових студіях документів, що були засекречені у державних архівах, і на цій основі ґрунтовніше та об'єктивніше досліджувати історію українського національно-визвольного та державницького руху.

Джерела та література:

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. (суспільно-каральна система та історико – правовий аналіз) у двох книгах Київ “Либідь” – “Військо України” 1994, 432 с.
2. Здіорук С. І., Гриневич Л. В., Здіорук О. І. Показчик публікацій про діяльність ОУН та УПА (1945–1998 рр.) К., 1999. 250 с.
3. Здіорук (Стельмах) О.І. Літопис УПА: час, події, джерела. Київ, 2000. 141 с.
4. Кентій А., Збройний чин Українських націоналістів 1920–1956 рр. Історико – архівні нариси. Т. 1. Київ, 2004. 270 с.
5. Літопис УПА. Нова серія. Т. 1 Видання Головного Командування УПА. Київ, Торонто 1995.480с.
6. Літопис УПА. Нова серія. Том. 2. Волинь і Полісся: УПА та підпілля 1943–1944. Документи і матеріали. Київ, Торонто, 1999. 723 с.
7. Літопис УПА. Нова серія. Том. 3. Боротьба проти націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943–1959. Київ, Торонто, 2001. 647 с.
8. Літопис УПА. Нова серія, том 4. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ 1943–1959. Книга перша 1943–1945 Київ, 2002. 647 с.
9. Літопис УПА. Нова серія, том 9. Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих

радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА 1944–1945. Київ, Торонто, 2007. 897 с.

9а. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси/ Відп. редактор С. В. Кульчицький. – К., 2005. – 496 с.

10. “Особые папки” Сталіна і Молотова про національно-визвольну боротьбу в Західній Україні у 1944–1948 рр. Збірник документів. Львів, 2010. 592с.

11. ОУН і УПА в 1943 році. Документи. Київ, 2008. 346 с.

12. Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів. Львів – Київ, Літературна агенція “Піраміда” 2001. 556 с.

13. *Сергійчук В.* ОУН–УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. Київ, видавництво художньої літератури. Дніпро. 1996. 205 с.

14. *Сергійчук В.* Радянські партизани проти ОУН–УПА. – Київ, Українська Видавнича Спілка. 2000. 200 с.

15. *Сергійчук В.* Тавруючи визвольний прапор. Діяльність агентури та спецбоїв НКВС–НКДБ під виглядом ОУН–УПА. – К., 2002. 136 с.

16. *Сергійчук В.* Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали. – К., 1998. 941 с.

17. Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. – К., 2005. 52 с.

Ольга Зброжко (*Київ, Україна*) *Документальні свідчення з історії національно-визвольного руху на Західноукраїнських землях (1939-початок 1950-х рр.)*

В статті з’ясовується процес актуалізації документальних джерел з історії українського руху опору в період 1939 – початку 1950-х рр., аналізується інформаційний потенціал оприлюднених свідчень та його значення для неупередженого дослідження ролі ОУН та УПА в захисті національних інтересів населення, в боротьбі за незалежність, соборність і державність України.

Ключові слова: національно-визвольна боротьба, рух опору, архівні документи, документальні джерела, карально-репресивна система.

Ольга Зброжко (*Київ, Україна*) *Документальне свідчення з історії національно-освободительного руху на Західноукраїнських землях (1939-початок 1950-х гг.)*

В статті встановлюється процес актуалізації документальних джерел по історії українського руху опору в період

1939 – начала 1950-х гг., анализируется потенциал обнаруженных свидетельств и его значения для непредубеждённого исследования роли ОУН и УПА в защите национальных интересов населения, в борьбе за независимость, соборность и государственность Украины.

Ключевые слова: национально-освободительная борьба, движения сопротивления, архивные документы, документальные источники, карательно-репрессивная система

Olha Zbrozhko (Kiev, Ukraine) The documentary evidences from the history of the national liberation movement in Western Ukraine.

In this article the process of actualization of the documentary evidences from the History of the Ukrainian oppositional movement in 1939 – 1950 is has been investigated. The potential of the published evidences has been for not engaged investigation of the role of OUN and UPA in defending the national interests of the population and their fight for Ukraine's independence, unity and statehood.

Key words: the national liberation movement, the oppositional movement, the archive documents, documentary sources, mass repressions system